

ZBORNÍK

SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO MÚZEA

ANNALES
MUSEI
NATIONALIS
SLOVACI

ARCHEOLÓGIA
22

ROČNÍK
CVI – 2012

ZBORNÍK
SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA

CVI – 2012
ARCHEOLÓGIA
22

Redakčná rada

PhDr. Juraj Bartík, PhD. (predseda), Mgr. Radoslav Čambal,
PhDr. Beata Egyházy-Jurovská, PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD.,
PhDr. Matej Ruttkay, CSc., PhDr. Etela Studeníková, CSc.,
PhDr. Vladimír Turčan, PhDr. Ladislav Veliačik, DrSc.

Zostavovateľ

PhDr. Vladimír Turčan

Autori fotografií a kresieb:

Alexander Botoš, Radoslav Čambal, Zdeněk Farkaš, Igor Choma, Alžbeta Nagyová,
Lucia Pilková, Marián Soják, Barbara Zajacová, Dušan Tatar, Marián Vizdal,
Archív SNM-Archeologické múzeum Bratislava

Mapové podklady: Martin Bartík, Mário Bielich

Preklad do nemeckého a anglického jazyka: Jana Kličová, Ľubomíra Kuzmová a autori
Preklad do slovenského jazyka: Radoslav Čambal

Posudzovatelia:

PhDr. Juraj Bartík, PhD., Mgr. Igor Bazovský, PhD., Mgr. Radoslav Čambal,
PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD., Prof. PhDr. Klára Kuzmová, CSc., Dr. Peter C. Ramsel,
PhDr. Vladimír Turčan

Layout, tlač: KOMPRINT, spol. s r.o., Bratislava

Vydalo: Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum, Bratislava 2012
Náklad 400 kusov

© Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum 2012

ISBN 978-80-8060-296-3

OBSAH – INHALT

<i>Zdeněk Farkaš: Nálezy kultúry ľudu so starou lineárnou keramikou zo Stupavy</i>	7
<i>Funde der Kultur der ältesten Linearbandkeramik aus Stupava</i>	12
<i>Gabriel Nevizánsky – Radovan Fodor – Vítazoslav Struhár: Sídliškový objekt bolerázskej skupiny z Abrahámu</i>	13
<i>Ein Siedlungsobjekt der Boleráz-Gruppe aus Abraham</i>	22
<i>Juraj Bartík: Drobné nálezy z opevnenej osady maďarovskej kultúry v Budmericiach</i>	23
<i>Kleinfunde aus der befestigten Siedlung der Maďarovce-Kultur in Budmerice</i>	29
<i>Robert Bača: Medená dýka z Banky (okr. Piešťany)</i>	31
<i>Ein Kupferdolch aus Banka (Bez. Piešťany)</i>	38
<i>Robert Bača – Juraj Bartík: Kamenný kadlub z obce Dojč</i>	39
<i>Eine steinerne Gussform aus Dojč</i>	41
<i>Lucia Hlavenková – † Lev Zachar: Sídliškový objekt z mladšej doby bronzovej v Šaštíne-Strážach</i>	43
<i>Ein Jungbronzezeitliches Siedlungsobjekt in Šaštín-Stráže</i>	57
<i>Anita Kozubová: Vreckový nožík alebo britva? K interpretácii niektorých predmetov z kosti a parohoviny z pohrebísk vekerzugskej kultúry (na základe nálezov z chotínskych pohrebísk)</i>	59
<i>Ein Taschen- oder ein Rasiermesser? Zur Interpretation einiger Knochen- und Geweihgegenstände aus Gräberfeldern der Vekezug-Kultur (anhand der Funde aus den Gräberfeldern von Chotín)</i>	75
<i>Igor Bazovský: Kostrový hrob z prelomu staršej a mladšej doby železnej z Bernolákova</i>	79
<i>Ein Körpergrab aus der Wende der Späthallstatt und Frühlatènezeit aus Bernolákovo</i>	84
<i>Alena Šefčáková: Antropologická analýza kostrového nálezu z prelomu staršej a neskorej doby železnej z Bernolákova – poloha Šakoň</i>	85
<i>Anthropologische Analyse des Skelettenfundes aus der Wende der Späthallstatt und Frühlatènezeit aus Bernolákovo – Flur Šakoň</i>	85
<i>Radoslav Čambal: Frühlatènezeitliche Gräberfeld von Stupava. Ausgrabungen in Jahre 1929</i>	87
<i>Včasnotaténske pohrebisko v Stupave. Výskum v roku 1929</i>	111
<i>Lucia Pilková: Keltská bronzová zoomorfná spona z Marcelovej zbierky</i>	121
<i>Eine frühlatènezeitliche bronzene Tierkopffibel aus der Marcel-Sammlung</i>	124
<i>Radoslav Čambal: Keltská plastika kanca zo Slovenskej Novej Vsi</i>	125
<i>Eine keltische Eberplastik aus Slovenská Nová Ves</i>	129
<i>Peter Trebsche: Größe und Wirtschaftsstruktur latènezeitlicher Flachlandsiedlungen im österreichischen Donaauraum</i>	131
<i>Velkosť a ekonomické štruktúry nížinných sídlisk z doby laténskej v rakúskom Podunajsku</i>	161
<i>Kristina Adler-Wölfl: Spätlatènezeitliche Fundstellen in Wien</i>	169
<i>Neskorolaténske náleziská vo Viedni</i>	188
<i>Miroslava Daňová – Marián Soják: Prsteň s nápisom UTERE FELIX z Liptova</i>	189
<i>Ein Ring mit der Inschrift „Utere Felix“ aus Liptau</i>	192
<i>Péter Prohászka – Sándor Trugly: Avarské nálezy zo 7. storočia z Komárna z Bercsényiho (dnes Gombaiho) ulice</i>	193
<i>Die awarischen Funde von Komárno – Bercsényi (Heute Gombai) Strasse aus dem 7. Jahrhundert</i>	203
<i>Mário Bielich – Terézia Vangľová – Barbara Zajacová: Archeologický výskum v centre mesta Žilina</i>	205
<i>Archäologische Ausgrabungen im Stadtzentrum von Žilina</i>	215
<i>Martin Kvietok: Dva stredoveké keramické súbory zo Starých Hôr (okr. Banská Bystrica)</i>	217
<i>Two medieval pottery assemblages from Staré Hory (Banská Bystrica Dist.)</i>	233

<i>Alexander Botoš: Novoveká studňa z Rimavskej Soboty</i>	235
<i>Neuzeitliche Brunnen aus Rimavská Sobota</i>	249
KOLOKVIUM	
<i>Vladimír Turčan: Desiate kolokvium k otázkam rímsko-germánskej archeológie</i>	251
<i>Das Zehnte Kolloquium zur Problematik der römisch-germanischen Archäologie</i>	252
<i>Erik Hrnčiarik: Roman building ceramics in the barbarian environment in Slovakia</i>	253
<i>Rímska stavebná keramika v barbarskom prostredí na Slovesnsku</i>	258
<i>Kristian Elschek: Römisches Baumaterial, Dachziegeln und Ziegeln vom Záhorie-Gebiet und aus Zohor (Westslowakei)</i>	259
<i>Rímsky stavebný materiál, strešná krytina a tehly zo Záhoria a zo Zohora (Západné Slovensko)</i>	265
<i>Ondrej Šedo: Objekty s nálezy cihel zkoumané v průběhu výzkumu v trati Mušov-Neurissen</i>	267
<i>Objekte mit Ziegelfunden aus der Grabung in der Flur Mušov – Neurissen</i>	275
<i>Vladimír Turčan: Antická stavebná keramika v germánskych objektoch stupavského regiónu</i>	277
<i>Antike Baukeramik in germanischen Befunden aus der Stupavaer Region</i>	280
<i>Anton Karabinoš – Marián Vizdal: Nálezy tehliarskych výrobkov v Ražanoch a ich historická a technická Analýza</i>	281
<i>Die in Ražňany aufgefundenen Ziegelprodukte und ihre historische und technische Analyse</i>	291
<i>Igor Bazovský: Nálezy rímskej stavebnej keramiky v germánskych objektoch z obdobia sťahovania národov v Bratislave-Rusovciach</i>	293
<i>Funde von römischer Baukeramik aus germanischen Objekten der Völkerwanderungszeit in Bratislava – Rusovce</i>	297
RECENZIE	299

MEDENÁ DÝKA Z BANKY (OKR. PIEŠŤANY)

ROBERT BAČA

Keywords: copper dagger, Eneolithic, Malé Leváre type, Bajč-Retz group, Scheibhenkel horizon, arsenic-free copper

Abstract: A copper dagger from Banka (Piešťany Dist.). On the hill Plešiny in Považský Inovec Mountains in South-western Slovakia a copper dagger was found by chance without any associated finds. The artefact was found in the area of crossroads of trade routes connecting the valleys of Váh and Nitra rivers. From a chronological point of view, analogous copper daggers are dated to the turn between the Early and Middle Eneolithic, that is to the second half of the 4th millennium BC.

Nedaleko terénnej vyvýšeniny Plešiny (430 m. n. m.) v horstve Považského Inovca bola náhodne nájdená medená dýka. Pravdepodobne bola dlhšiu dobu vystavená poveternostným vplyvom, keďže len na niekoľkých miestach niesla zvyšky ušľachtilej patiny zelenej farby.

Opis

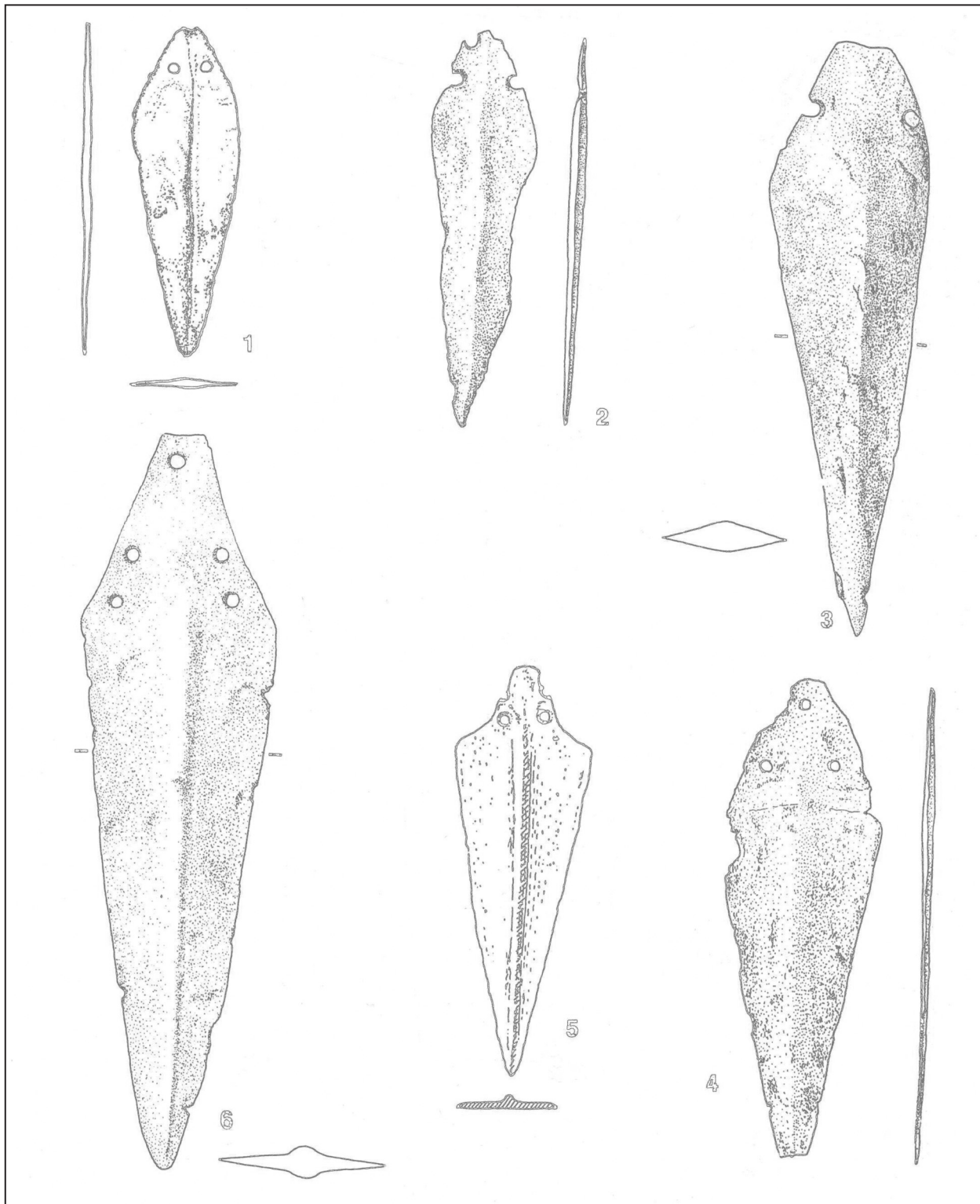
Dýka má trojuholníkovú čepeľ, asymetrické stredové rebro a dva blízko vedľa seba umiestnené otvory na upevnenie nitov. Rozmery: dl. 121 mm, max. š. 39 mm, ø. otvorov 4 mm, váha 35 g (tab. 1: 1). Predmet sa nachádza v privatej zbierke.

V minulosti sa analogické medené dýky zo Slovenska priradovali typu Malé Leváre (Kolektív 1970, 156, obr. 24, 158; Kuna 1981, 29, 64, Fundliste 25, tab. XXIII; Němejcová-Pavúková 1964, 189, obr. 14; Vladár 1974, 17, 18). Boli zhotovené odlievaním, následne upravované kovaním a prebité otvormi pre nity. Nášmu exempláru stojí tvarovo a počtom nitov najbližšie dýka z okolia Levíc (tab. 1:3; Vladár 1974, 18, tab. 1/5). Obe dýky majú jedno rameno mierne asymetricky vyklenuté, väčšie zaoblenie vykazuje dýka z Banky. Dýka z Levíc je dlhšia a širšia.

Začiatkom 80-tych rokov 20. storočia boli z pôvodného typu dýk Malé Leváre vyčlenené ďalších typy a varianty. Nález z Levíc priradila M. Novotná (1982b, 312, obr. 1) k svojmu IV. typu spolu s nálezmi z poľskej lokality Krakow-Nowa Huta-Wyciaze a z rumunského Baile Herculane. Naproti tomu I. Vajsov (1993, 134) zaradil dýku z Levíc k typu Cucuteni, ktorý u M. Novotnej (Novotná 1982b, 312, obr. 1) spolu s dýkou z Kútov tvorí jej skupinu I-II. Dýka z Cucuteni je menšia ako nález z Levíc, a teda bančianskemu exempláru rozmerovo bližšia. Medzi nami sledovanými typmi nepoznáme dva navlas totožné kusy a nemožno to zrejme očakávať ani do budúcnosti.

K uvedeným medeným dýkam typu Cucuteni, v rámci ktorých sa rozlišujú ešte typy „a“ a „b“, priradil I. Vajsov aj exempláre z Bratislavy (tab. 2:10) a Ovčiarska (okr. Žilina, tab. 1:2), publikované už v 19. stor. F. Pulszkym (Pulszky 1883; Vajsov 1993, 132-134). Pre lepšiu orientáciu uvádzame rozmery podľa dĺžky a šírky relevantných dýk:

Velehrad, rozmery: dl-269 mm, š-98 mm
Skalica, rozmery: dl-262 mm, š-68 mm
Dolné Semerovce, rozmery: dl-243 mm, š-81 mm
Bratislava, rozmery: dl-200 mm, š-57 mm
Levice, rozmery: dl-200 mm, š-54 mm
Malé Leváre, rozmery: dl-200 mm, š-35 mm
Kúty, rozmery: 163 mm, š-67 mm
Ovčiarsko, rozmery: dl-135 mm, š-35 mm
Krakow-Nowa Huta, rozmery: dl-126 mm, š-44 mm
Banka, rozmery: dl-121 mm, š-39 mm

Tab. 1 – 1. Banka; 2. Ovčiarsko; 3. Levice; 4. Krakow-Nowa Huta; 5. Cucuteni; 6. Skalica.
Podľa: R. Bača; I. Vajsov (1993); V. Němejcová-Pavúková (1964).

Dýka z Ovčiarska svojou dĺžkou a šírkou k dýke z Banky veľmi blízko (tab. 1:2; Vajsov 1993, 130, obr. 27/1). Z mimoslovenských nálezov priradil I. Vajsov k dýkam typu Cucuteni aj nález z poľskej Nowej Huty-Wyciaze, ktorá je dĺžkou príbuzná dýke z Banky. Má však iné chemické zloženie, keďže spolu s dýkami z okruhu Cucuteni-Tripolje je z medi s prímiesou arzénu (Vajsov 1993, 135, 138).

Pôvodné datovanie dýk typu Malé Leváre a jeho variantov bolo sťažené pre nálezové okolnosti, keďže až na depot z Malých Levár a z Velehradu sa jednalo výlučne o ojedinelé nálezy. Kultúrne sa priradovali k eneolitckej ludanickej skupine lengyelskej kultúry. Pred takmer 20 rokmi boli predatované. I. Vajsov (Vajsov 1993, 135, 137,

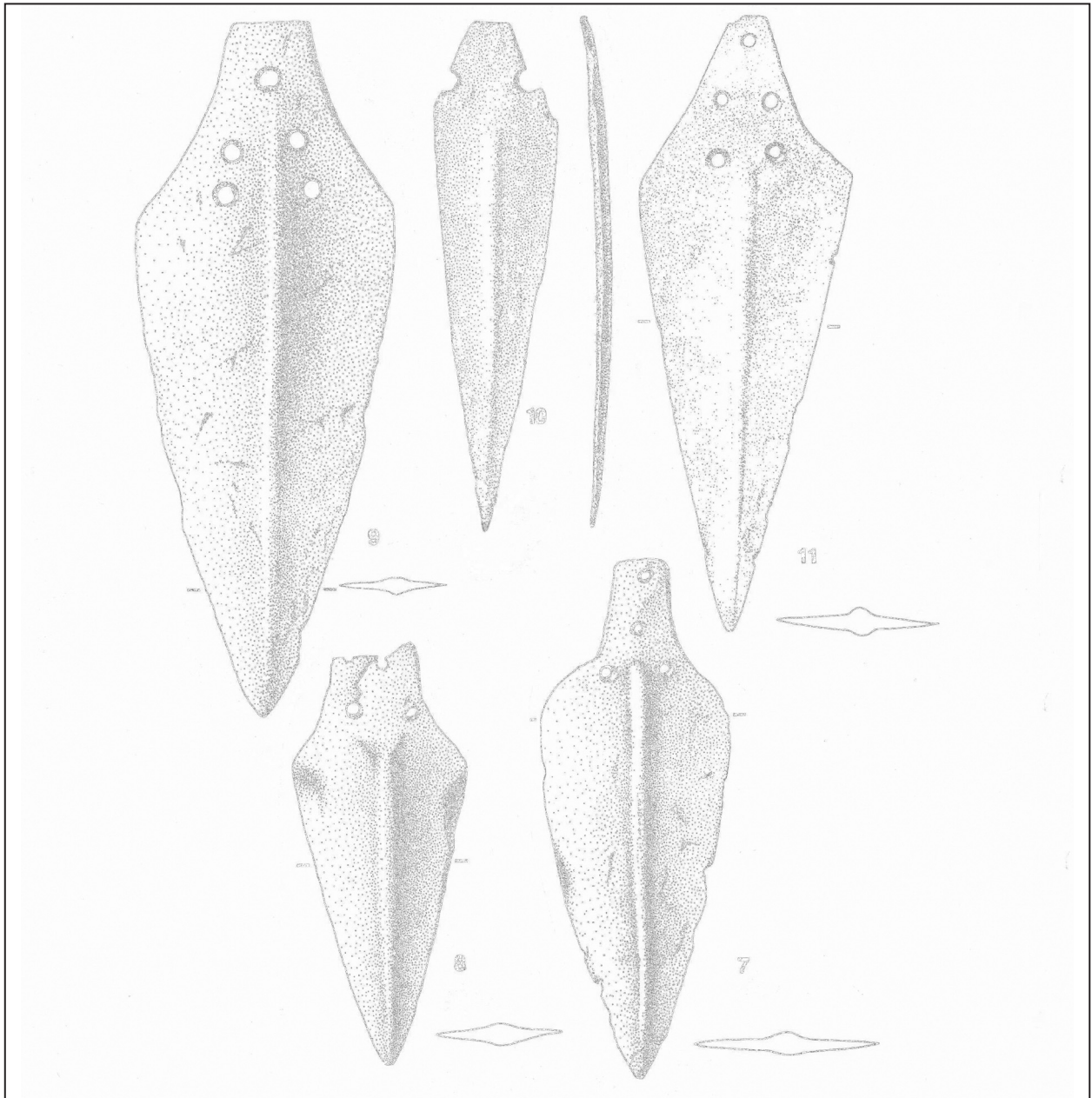
obr. 32) ich zaradil do tzv. „Scheibhenkelhorizont“, t. j. medzi obdobie po bodrogkeresztúrskej kultúre a pred bolerázsky stupeň badenskej kultúry (Todorova 1981, 2, obr. 1). S uvedeným datovaním sa stotožnil i J. Pavúk (Pavúk 2010, 236-237). Slovenské medené dýky typu Malé Leváre a jeho varianty by teda mali prislúchať skupine s keramikou brázdeného vpichu Bajč-Retz-Křepice. Na území Bulharska ide o obdobie tzv. „prechodnej periódy“, zahŕňajúcej kultúru bodrogkeresztúrsku, skupinu Retz a Scheibhenkelhorizont. H. Todorova uvažuje v rámci tejto periódy o možnosti získavania medi aj vojenským lupom, ako dôsledok zániku činnosti severotráckych medených baní (Todorova 1981, 12-13). Z hľadiska absolútnej chronológie možno sledované typy dýk datovať do staršej polovice 4. tisícročia pred n. l. (Vajsov 1993, 137, obr. 32, 139, obr. 34).

Staršie teórie, ktorými sa nebudeme na tomto mieste zaoberať, vylučovali pre územie Slovenska miestnu výrobu dýk typu Malé Leváre. Neskôr, vďaka metalografickým analýzám, sa dokázal opak. Bezarzenová meď, znečistená antimónom, striebrom, bizmutom a stopami železa, bola zadefinovaná ako meď karpatsko-podunajského metalurgického okruhu (Novotná 1982, 317b; Pavúk 2010, 237; Pleslová-Štiková 1977, 64, 65; Vajsov 1993, 132-134, 140). Hoci sa chemický rozbor dýky z Banky doposiaľ nerealizoval, možno sa domnievať, že rovnako pôjde o tzv. bezarzenovú meď.

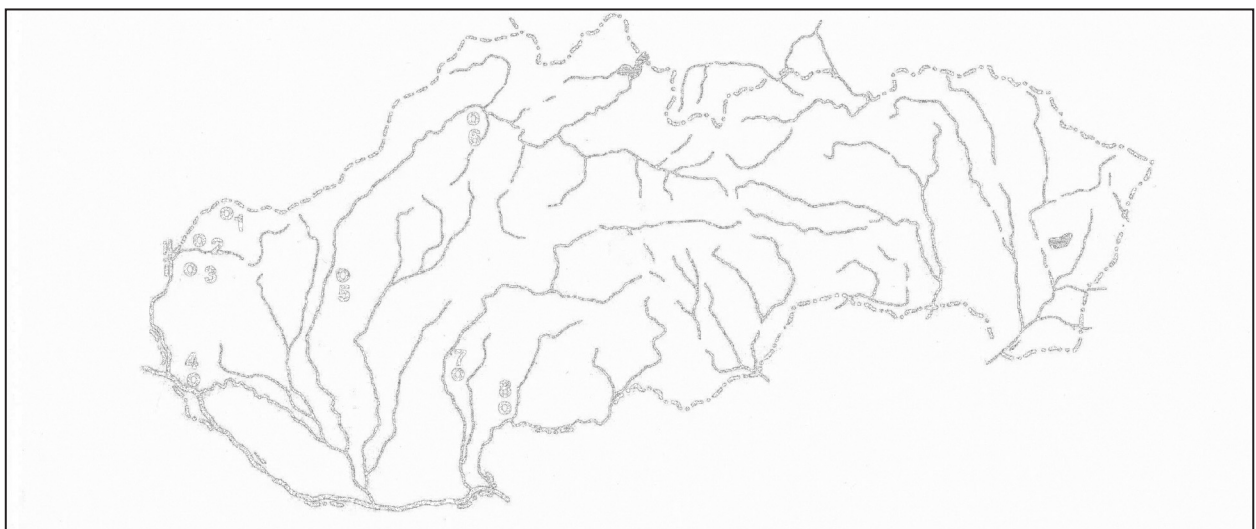
V nedávnom období sa podarilo doložiť metalurgické aktivity skupiny Bajč-Retz na území juhozápadného Slovenska v Bielom Kostole, okr. Trnava. Z objektu 5/06 sa vyzdvihli dva fragmenty medeného pásika a 42 zlomkov hlinenej pórovitej masy so stopami oxidov medi (Čambal/Farkaš/Gregor/Choma 2011, 16). Samotná lokalita je zaujímavá nielen z hľadiska blízkosti malokarpatských zdrojov medi, ale tiež pre tesné susedstvo najvhodnejších prechodov cez horstvo Malých Karpát pri dnešnom Trstíne. Medená plechová trubička s kvapkami roztaveného kovu, datovaná do rovnakého časového a kultúrneho prostredia (Scheibhenkelhorizont) sa našla v objekte č. 7 v neďalekej obci Suchá nad Parnou (okr. Trnava; Novotný/Novák 1990, 132), ležiacej takisto na malokarpatskej trase. Röntgenová mikroanalýza potvrdila znečistenie medi arzénom, antimónom, striebrom, bizmutom, železom, fosforom, kremíkom a sírou. Autori vyjadrili názor, že surovina bola importom určeným na miestne – domáce spracovanie medi (Novotný/Novák 1990, 137).

Pravdepodobný doklad metalurgie sa uvádza z Bratislavy-Dúbravky, a to z obdobia prelomu starého a stredného eneolitu (Čambal/Farkaš/Gregor/Choma 2011, 29). Do skupiny Bajč-Retz možno zaradiť ešte staršie medené nálezy z Bajč-Vlkanova (okr. Nové Zámky) a z Vrádišťa (okr. Skalica). Z výskumu A. Točíka (Točík 1964, 157) v Bajči-Vlkanove pochádza kovová trubička pozostávajúca z dvoch do seba zapadajúcich dielov. Druhým predmetom bol medený, na niekoľkých miestach stočený drôt. Chemická expertíza dokázala prítomnosť antimónu (1, 1%), striebra (0, 16%) bizmutu (0, 014%) a arzenu (0, 1%). Okrem arzenu vykazoval drôt to isté chemické zloženie, s akým sme sa stretli u dýk typu Malé Leváre (analýzy S. Junghansa, E. Sangmeistera, M. Schrödera a G. Kupča, porovnaj Novotná 1982b, 316). Z Vrádišťa pochádza zasa malá, dobre datovateľná plochá medená sekerka. V roku 1958 sa počas výskumu mladohalštatského pohrebiska v polohe „Dlhé pole-za štrekou“ narazilo na sídlisko skupiny Bajč-Retz (Novotná 1970, 15, tab. 3: 37; Pichlerová 1960, 431-433; Pichlerová 1992, 10). Žiaľ, chemická analýza sekerky vykonaná nebola. Autorka výskumu pri publikovaní horeuvedeného eneolitického sídliska vyslovila tézu, že ľud s keramikou brázdeného vpichu (typu Gajary) sa mohol podieľať na transporte medených výrobkov zo Slovenska na územie Moravy (Pichlerová 1960, 433). Starší názor J. Palliardiho, že nositelia s keramikou brázdeného vpichu boli putujúcimi kovolejarmi, prezentovala naposledy M. Novotná (Novotná 1995, 73). Tiež V. Janák (Janák 1993, 161, 164) dal nositeľov skupiny Bajč-Retz do spojitosti so šírením znalosti metalurgie. Nemenej závažný je jeho postreh, že „rozšírenie keramiky zdobenej brázdeným vpichom zjavne spája, predovšetkým pozdĺž Dunaja ako osi, tri hlavné stredoeurópske metalogénne oblasti – alpskú, sedmohradskú a slovenskú“ (Janák 1993, 165).

Ak vynesieme na mapu Slovenska nálezy medených dýk typu Malé Leváre a jeho variantov, naskytá sa zaujímavý pohľad. Dýky sa sústreďujú pozdĺž hlavných riečnych tokov juhozápadného Slovenska a to Moravy (Skalica: tab. 1:6, Kúty, Malé Leváre: tab. 2:7, z jej pravobrzežia na území Českej republiky Velehrad-Dolní Ráko: tab. 2:9), Dunaja (Bratislava: tab. 2:10), Váhu (Banka: tab. 1:1, Ovčiarsko: tab. 1:2), Hronu (Levice: tab. 1:3) a Ipeľa (Dolné Semerovce – 3500 m od rieky Ipeľ; tab. 2:11). V prípade Dolných Semeroviec, kde sa v osade Pusztafalu mali nájsť až dve takéto dýky (Budinský-Krička 1947, 71, tab. XIII:6), nie je zanedbateľný ani neďaleký dunajský ohyb na dnešnej štátnej hranici Slovenska s Maďarskom. Ako na jednu z komunikačných spojnic Poiplia v súvislosti s dolnosemerovskou dýkou poukázala už V. Němejcová-Pavúková (Kolektív 1970, 158). Práve Poiplie sa vo včasnej dobe bronzovej stalo svedkom mohutného rozvoja metalurgie (Bátora 2009b, 199-201). V prípade nálezu z Banky (okr. Piešťany) je ale potrebné uvažovať tiež o dôležitom „suchozemskom“ spojení, a to medzi Ponitřím a Považím. Z úseku horstva Havran-Plešiny vedie prechod na dolné Ponitřie popri pravekej trase pri Radošine-Čertovej peci. Táto trasa sa využívala minimálne už od obdobia szeletien v staršej dobe kamennej. Rozbory vzoriek odobratých z jaskyne Čertova pec analyzovaných v laboratóriu v Groningene poskytli údaj C¹⁴ = 38 320 ± 2480 (Bárta 1960, 31). Ďalší dôležitý prechod smeroval z Havrana a Plešín po hrebeni Považského Inovca cez Zlatých vrch (480 m. n. m.), Krahulčie vrchy (566 m. n. m.), Gajdu (609 m. n. m.) po Marhát (748 m. n. m.) a od-

Tab. 2 – 7. Malé Leváre; 8. Kúty; 9. Velehrad; 10. Bratislava; 11. Dolné Semerovce.
 Podľa: M. Vaškových (2004); I. Vajsov (1993).

Obr. 1 Rozšírenie dýk typu Malé Leváre na území Slovenska: 1. Skalica; 2. Kúty; 3. Malé Leváre; 4. Bratislava; 5. Banka; 6. Ovčiarsko; 7. Levice; 8. Dolné Semerovce.

tiaľ z úseku Bojná – Topoľčany na hornú Nitru. Tretí dôležitý úsek sa napájal z Havrana a Plešín cez obec Banka na neďaleko tečúcu rieku Váh. Nález dýky lokalizovaný bližšie k polohe Plešiny-Lipiny vedie k záveru, že práve tento úsek smerujúci od Váhu či k Váhu bol prioritný.

Existenciu stabilných komunikačných trás možno predpokladať už od eneolitu. V prípade vodných tokov sa okrem dôležitej funkcie orientačných línií vynára tiež ich možné využívanie na sezónne splavovanie (*Zápotocký 2000*, 485). Za doklad neúspešného vodného transportu sa považuje nález medených koláčov z riečiska Váhu v Kočovciach, okres Nové Mesto nad Váhom (*Novotná 1982a*, 362). Hoci sa s existenciou tejto formy suroviny stretávame na Slovensku už od stredoeneolitickej boľerázskej skupiny (Handlová), kočovské nálezy sú len s výhradou datované do doby bronzovej (*Furmánek/Veljačík/Vladár 1991*, 162). Z r. 2001 pochádza ďalší medený koláč nájdený v Hlohovci, vyzdvihnutý z ľavobrežného koryta rieky Váh. P. Novosedlík (*Novosedlík 2004*, 255) pripúšťa pri jeho preprave vodný transport, avšak na základe analógií sa prikláňa k jeho datovaniu až do vrcholného stredoveku, resp. novoveku. Na území Maďarska sú medené koláče známe už z obdobia bodrogkeresztúrskej kultúry, ako napr. z depotu v Szeged-Szilléri (*Patay 1984*, 14, 21, 83, tab. 68: A). Nálezy suroviny – medených a sklenených ingotov, ako aj iných polotovarov, ktoré pochádzajú z vrakov lodí z doby bronzovej sú svedectvom, že tvorili práve tak dôležitú súčasť obchodného tovaru ako hotové výrobky (*Bass 1987*, 693-733).

Medené dýky typu Malé Leváre a ich varianty plnili nepochybne funkciu osobnej zbrane. I. Vajsov uvádza, že obzvlášť dôležitá úloha pripadla spevňujúcemu stredovému rebbru, bez ktorého by boli (vzhľadom na absenciu arzenu) nepoužiteľné (*Vajsov 1993*, 138). O spôsobe ich nosenia sme informovaní výlučne z umiestnenia tejto zbrane v hroboch. Zdá sa, že existovalo viacero spôsobov ich fixácie. Najstaršie dýky z prostredia bodrogkeresztúrskej kultúry boli pôvodne definované ako nože (*Patay 1975*, 7). V poslednej dobe sa o nich pojednáva ako o dýkach karpatsko-podunajského okruhu, zhotovených z bezarzenovej medi (*Zimmermann 2007*, 25). Ich umiestnenie v mužských kostrových hroboch bolo rôzne: pri hrudi, pravej ruke, pravom lakti či ramene (*Zimmermann 2007*, 27). V kultúre zvoncovitých pohárov sa dýky nosili zavesené na hrudi, ako to dosvedčuje ich poloha v prevažne mužských hroboch (*Turek 2008*, 162). Vo včasnej dobe bronzovej sa na území Slovenska stretávame s ich pripevnením na opasku pri pravom boku, čo je typické pre mužské hroby nitrianskej kultúry v Mýtnej Novej Vsi (*Bátora 2009a*, 251). Na tej istej lokalite, v hroboch únětickej kultúry, mali pochovaní uložené dýky v oblasti chrbta, zavesené pravdepodobne na ďalšom opasku (*Bátora 2009a*, 251). Poloha hrotu smerujúceho k lebke môže súvisieť s hrobovou symbolikou a nie so spôsobom nosenia. Ako ukázali rozborý maďarských archeológov, nemuseli byť dýky uložené v hroboch vždy tak, ako sa nosili počas života. V hroboch zo strednej doby bronzovej Maďarska až v 60% prípadov boli umiestnené v ruke. Vysvetľuje sa to tým, že dýky vložili do uvedenej polohy pozostalí z presvedčenia, aby ich mŕtvi mohli použiť okamžite aj „na druhom svete“ (*Kovács 1973*, 25). Len v zvyšnom percente hrobov sa našli tak, ako sa nosili. Uloženie dýk teda môže často súvisieť s rituálnymi predstavami.

Je zrejmé, že dýky, aby nezranili jej majiteľa, sa nosili v pošve. Archeologické nálezy doby bronzovej z bažín Dánska poukázali na jej zhotovenie z rôzneho organického materiálu: dreva, kože, kôry, či rohu (*Vencl 1979*, 649-650).

Keďže išlo o vysoko špecializovanú zbraň, určenú na boj zblízka (*Filip 1966*, 294; *Ožďáni 1983*, 31-33; *Wüstemann 1990*, 557), musela byť v bezprostrednom dosahu rukou. Veľmi pekný doklad spojenia „dýka na dosah ruky“ reprezentuje nádoba z Dunaujváros-Dunadúló zo začiatku druhej polovice 2. tisícročia pred n. l. z prostredia kultúry Vaty. Na tele urny je plasticky zobrazená ľudská ruka a dýka (*Kovács 1992*, 80, 82, obr. 45). Analogický motív na fragmente nádoby sa našiel na ďalšej zadunajskej lokalite kultúry Vaty v Mende pri Budapešti (*Bóna 1975*, 66). Plastické zobrazenie dýky z Mende poukazuje na nosenie dýky na ľavej strane opasku. Jednoznačne to potvrdzuje antropomorfná nádoba, kde je dýka umiestnená nie pri pravej, ale ľavej, plasticky vymodelovanej ruke, konkrétne pri lakti. Ak vezmeme do úvahy fakt, že väčšinu ľudskej populácie tvoria praváci, ponúka sa ďalšie možné vysvetlenie, že zamestnanie pravej ruky a pravej polovice tela si vynútilo iné umiestnenie dýky, aby majiteľovi pri práci nezavádzala, prípadne ho nezranila. Maďarskí bádatelia rovnako uvažovali o možnosti zavesenia dýk na koženom remeni cez plece alebo v polohe okolo krku (*Vicze 1992*, 93). Poznáme však aj iné interpretácie, ako napr. ich pripevnenie na horné predlaktie, či krížom cez hrud' (*Heyd 2000*, 270). Variabilný spôsob nosenia dýky určite závisel od jej veľkosti a od momentálnej potreby (pri práci, pred očakávaným bojovým konfliktom, pri brodení vodných tokov a pod). Vyobrazenia medených dýk poznáme už z obdobia eneolitu, konkrétne z kultúry zvoncovitých pohárov z Valcamonica pri Brescii v severnom Taliansku (*Turek 2007*, 15), o spôsobe ich ukotvenia sa z nich nedozvedáme nič.

Nálezy medených dýk z prelomu starého a stredného eneolitu z územia juhozápadného Slovenska jednoznačne poukazujú na využívanie obchodných ciest pozdĺž vodných tokov. Keďže v prevažnej miere ide o ojedinelé nálezy, predpokladáme, že k ich strate došlo po bojových stretnutiach výrobcov – obchodníkov s inými, znepriatelenými skupinami ľudí. Náhodnú stratu považujeme za menej pravdepodobnú, pretože medené dýky z prelomu starého a stredného eneolitu predstavovali veľkú hodnotu a boli teda pod zvýšeným dohľadom vlastníkov – bez pochýb privilegovaných jedincov. Zbraň bolo preto potrebné zabezpečiť proti strate. Pošva – okrem ochrany pred

zranením – dostatočne účinne plnila bezpečnostnú funkciu proti náhodnému vypadnutiu. Ani prítomnosť dýk v depotoch (Malé Leváre, Velehrad) horeuvedenému názoru neprotirečia. Poukazujú na ďalšie komodity, ktoré sa stali predmetom obchodu. Doklady bojových stretov na území juhozápadného Slovenska sú archeologicky a antropologicky doložené hlavne od obdobia včasnej doby bronzovej. Priame svedectvá po zranení dýkou však na nich z pochopiteľných príčin postrádame (Bátora 1999, 43). Staršie zdokumentované prejavy násilia z teritória Slovenska – bez možného kultového pozadia – poskytol výskum v Jelšovciach (okr. Nitra). Z hrobov a zásobníkových jám, datovaných do ludanickej skupiny lengyelskej kultúry sa vyzdvihlo 29 ľudských kostier, z ktorých v minimálne v 10 prípadoch nastala smrť na následky násilných zranení. J. Pavúk a J. Bátora (Pavúk/Bátora 1995, 103-106) dospeli k záveru, že obyvatelia sídliska boli pravdepodobne vystavení jednorazovému lúpežnému prepadu, ktorého cieľom mohlo byť získanie potravín, majetku či nového sídliskového priestoru.

LITERATÚRA

- Bass 1987 – G. F. Bass: Oldest known shipwreck reveals splendors of the Bronze age. In: National geographic, vol. 172, No. 6, 1987, 693-733.
- Bátora 1999 – J. Bátora: Waffen und Belege von Kampftreffen während der Frühbronzezeit in der Südwestslowakei. In: J. Bátora/J. Peška (Hrsg): Aktuelle Probleme der Erforschung der Frühbronzezeit in Böhmen und Mähren in der Slowakei. Nitra 1999, 41-52.
- Bátora 2009a – J. Bátora: Hroby s dýkami na pohrebisku zo staršej doby bronzovej v Ludaniciach-Mýtnej Novej Vsi. Slov. Arch. 57-2, 2009, 221-260.
- Bátora 2009b – J. Bátora: Metallurgy and early bronze age fortified settlements in Slovakia. Slov. Arch. LVII-2, 2009, 195-219.
- Bóna 1975 – I. Bóna: Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstliche Beziehungen. Arch. Hung. Budapest 1975.
- Budinský-Krička 1947 – V. Budinský-Krička: Slovensko v dobe bronzovej a halštatskej. In: B. Varsik (ed.): Slovenské dejiny I/1. Bratislava 1947, 68-103.
- Čambal/Farkaš/Gregor/Choma 2011 – R. Čambal/Z. Farkaš/M. Gregor/I. Choma: Osídlenie skupiny Bajč-Retz v Chorvátskom Grobe a v Bielom Kostole. In: Zborník SNM 105, Archeológia 21, 2011, 7-38.
- Filip 1966 – J. Filip: Dolche. Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas 1 (A-K). Prag 1966, 294-295.
- Furmánek/Veliačik/Vladár 1991 – V. Furmánek/L. Veliačik/J. Vladár: Slovensko v dobe bronzovej. Bratislava 1991.
- Heyd 2000 – V. Heyd: Die Spätkupferzeit in Süddeutschland. Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde, Band 73. Bonn 2000.
- Janák 1993 – V. Janák: Keramické památky typu Retz. In: V. Podborský a kol.: Praveké dějiny Moravy. Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada. Svazek 3, Brno 1993, 161-165.
- Kolektív 1970 – Kolektív: Slovensko v mladšej dobe kamennej (ed. A. Točík), SAV Bratislava 1970.
- Kovács 1973 – T. Kovács: Representations of weapons on bronze age pottery. Folia arch. XXIV, 1973, 7-31.
- Kovács 1992 – T. Kovács: Glaubenswelt und Kunst. In: Kol.: Bronzezeit in Ungarn. Forschungen an Donau und Theiss. Frankfurt am Mein 1992, 76-92.
- Kuna 1981 – M. Kuna: Zur neolithischen und äneolithischen Kupferverarbeitung im Gebiet Jugoslawiens. Godišnjak, Sarajevo 19, 1981, 13-81.
- Němejcová-Pavúková 1964 – V. Němejcová-Pavúková: Sídlisko bolerázského typu v Nitrianskom Hrádku. Slov. Arch. 12-1, 1964, 163-268.
- Novosedlík 2004 – P. Novosedlík: Medený koláč z Hlohovca. In: Slov. Num. 18, 2004, 253-256.
- Novotná 1970 – M. Novotná: Die Äxte und Beile in der Slowakei. PBF, Abteilung IX, Band 3. München 1970.
- Novotná 1982a – M. Novotná: Metalurgia medi a bronzu v dobe bronzovej na Slovensku. Arch. Polski, tom XXVII, zeszyt 2, 1982, 359-368.
- Novotná 1982b – M. Novotná: Zur Stellung einiger Kupferdolchen am mittleren Donau. In: Thracia Praehistorica, Supplementum Pulpudeva 3. Sofia 1982, 311-319.
- Novotná 1995 – M. Novotná: Zu Anfängen der Metallurgie in der Slowakei. In: Ancient mining and metallurgy in southeast Europe. International symposium Donji Milanovac 10.-25. may 1990, Belgrade. Archeological institute Bor: Museum of mining and metallurgy. Belgrade 1995, 69-76.
- Novotný/Novák 1990 – B. Novotný/P. Novák: Zu einigen Problemen des Äneolithikums in der Slowakei. Musaica 20/1987 (1990), 131-143.
- Ožďáni 1983 – O. Ožďáni: Dávnoveké zbrane na Slovensku. Bratislava 1983.
- Patay 1975 – P. Patay: Die hochkupferzeitliche Bodrogeresztúr-Kultur. Ber. RGK 55, 1974 (1975), 1-71.
- Patay 1984 – P. Patay: Kupferzeitliche Meissel, Beile und Äxte in Ungarn. PBF, Abteilung IX, Band 15. München 1984.
- Pavúk 2010 – J. Pavúk: Neuere äneolithische Kupferfunde aus der Westslowakei. Slov. Arch. 58-2, 2010, 229-241.

- Pavúk/Bátora 1995* – J. Pavúk/J. Batora: Siedlung und Gräber der Ludanice-Gruppe in Jelšovce. Nitra 1995.
- Pichlerová 1960* – M. Pichlerová: Eneolitické osídlenie vo Vrádišti, okres Senica. Arch. Rozh. 12, 1960, 431-433.
- Pichlerová 1992* – M. Pichlerová: Osídlenie v praveku. In: Kolektív: Skalica. Mesto Skalica 1992.
- Pleslová-Štiková 1977* – Pleslová-Štiková: Die Entstehung der Metallurgie auf dem Balkan, im Karpatenbecken und in Mitteleuropa, unter besonderer Berücksichtigung der Kupferproduktion im ostalpenländischen Zentrum. Kultur-ökonomische Interpretation. Pam. Arch. 68-1, 1977, 56-73.
- Pulszky 1883* – F. Pulszky: A rézkor Magyarországbán. Magyar tudományos hivatala Budapest 1883.
- Točík 1964* – A. Točík: Rettungsgrabung von Bajč-Vlkanovo in den Jahren 1959-1960. Štud. Zvesti AÚ SAV 12, 1964, 152-185.
- Todorova 1981* – H. Todorova: Die kupferzeitlichen Äxte und Beile in Bulgarien. PBF Abteilung IX, Band 14. München 1981.
- Turek 2007* – J. Turek: Počátky válečnictví v eneolitu. In: Živá archeologie 8, Hradec Králové 2007, 14-18.
- Turek 2008* – J. Turek: Kultura zvoncovitých pohárů. In: E. Neustupný (Ed.): Archeologie pravěkých Čech 4. Eneolit (Ed.). Praha 2008, 147-169.
- Vajsov 1993* – I. Vajsov: Die frühen Metalldolche Südost- und Mitteleuropas. PZ 68 (Heft 1), 1993, 103-145.
- Vaškových 2004* – M. Vaškových: Měděné předměty z Velehradu a Sušic-Traplic, okr. Uherské Hradiště. In: K počtě Vladimíru Podborskému. Přátelé a žáci k sedmdesátým narozeninám. Ústav archeologie a muzeologie. Filozofická fakulta Masarykovy university v Brně (Ed. E. Kazdová/Z. Měřínský/K. Šabatová), Brno 2004, 161-164.
- Vencl 1979* – S. Vencl: Počátky zbraní. K otázce poznatelnosti pravěké výzbroje. Arch. Rozhledy 31, 1979, 640-688.
- Vicze 1992* – M. Vicze: Die Bestattungen der Vátya-Kultur. In: Kol. Bronzezeit in Ungarn. Forschungen an Donau und Theiss. Frankfurt am Main 1992, 92-95.
- Vladár 1974* – J. Vladár: Die Dolche in der Slowakei. PBF, Abteilung VI, Band 3. München 1974.
- Wüstemann 1990* – H. Wüstemann: Zur Funktion bronzezeitlicher Dolche. Beiträge zur Geschichte und Kultur der mitteleuropäischen Bronzezeit, Teil II. Berlin-Nitra 1990, 557-566.
- Zápotocký 2000* – M. Zápotocký: Eneolitická výšinná sídliště a komunikace. Pam. Arch. Supplementum 13. In memoriam Jan Rulf. Praha 2000, 480-488.
- Zimmermann 2007* – T. Zimmermann: Die ältesten kupferzeitlichen Bestattungen mit Dolchbeigabe. Mainz 2007.

EIN KUPFERDOLCH AUS BANKA (BEZ. PIEŠŤANY)

ROBERT BAČA

Im Kataster der Gemeinde Banka in der Südwestslowakei, unweit der Anhöhe Plešiny im Gebirge Považský Inovec, wurde durch Zufall ein Kupferdolch gefunden. Der Dolch hat ein dreieckförmiges Klingensblatt, eine asymmetrische Mittelgrat und zwei nah beieinander platzierte Nietlöcher. Länge: 121 mm, Höchstbreite: 39 mm, Lochdurchmesser: 4 mm, Gewicht: 35 g. In der Vergangenheit hat man vergleichbare Kupferdolche aus der Slowakei einem einzigen Typ – Malé Leváre – zugeordnet (*Kolektív 1970*, 156/obr. 24, 158; *Kuna 1981*, 64; *Němejcová-Pavúková 1964*, 189; *Vladár 1974*, 17-18). Sie wurden abgegossen, anschließend geschmiedet und zusätzlich mit Nietlöchern versehen. Mit der Problematik der Dolche vom Typ Malé Leváre beschäftigten sich am ausführlichsten M. Novotná (1982, 311-319) und I. Vajsov (1993, 103-145). Für diese Dolche ist typisch, dass es sich meistens um Einzelfunde handelt. Es ist deswegen nicht ausgeschlossen, dass man sie bei Gefechten zwischen den Herstellern/Händlern und anderen verfeindeten Gruppen verloren hat. Im Unterschied zu Dolchen des Cucuteni-Tripolje-Kreises wurden sie aus Kupfer ohne Arsenzusatz gefertigt. Ursprünglich hat man sie der Ludanice-Gruppe der Lengyel-Kultur zugewiesen. Gegenwärtig werden sie dem sog. Scheibenhenkelhorizont zugeordnet, d. h. in die Zeit nach der Bodrogkeresztúr-Kultur und vor der Boleráz-Stufe der Badener Kultur datiert. In Bulgarien bedeutet das die sog. Übergangsperiode (*Pavúk 2010*, 236-237; *Todorova 1981*, 2; *Vajsov 1993*, 135, 137). Hinsichtlich der absoluten Chronologie kann man die Dolche vom Typ Malé Leváre in die ältere Hälfte des 4. Jahrtausends v. Chr. datieren. Aus kultureller Sicht sind sie vermutlich der Bajč-Retz-Křepice-Gruppe zuzuordnen. Metallurgische Aktivitäten dieser Gruppe wurden an mehreren slowakischen Fundstellen belegt (*Čambal/Farkaš/Gregor/Choma 2011*, 16; *Novotná 1970*, 15; *Novotný/Novák 1990*, 132; *Pichlerová 1960*, 431-433; *Pichlerová 1992*, 10). Slowakische Funde der Kupferdolche vom Typ Malé Leváre konzentrieren sich in der Umgebung der Wasserläufe – March, Donau, Waag, Gran und Eipel – was höchstwahrscheinlich mit der Existenz der Handelsstraßen und vielleicht auch mit der Verwendung des Wasserverkehrs zusammenhängt. Die Dolche erfüllten zweifellos die Funktion einer persönlichen Waffe. Deren Lage in neolithischen und frühbronzezeitlichen Körpergräbern verweist auf verschiedene Möglichkeiten, wie sie während des Lebens getragen werden konnten. Den möglichen Verlust sollte die Existenz der Scheiden aus verschiedenem organischem Material verhindern (*Veňcl 1979*, 649-650).

PhDr. Robert Bača
Záhorské múzeum
Námestie slobody 13
909 01 Skalica
Slovenská republika
robert.baca@mail.t-com.sk